

Ищенко Д. В., доктор педагогічних наук, професор, начальник управління кадрів Адміністрації ДПС України (м. Київ)

Назаренко В. О., кандидат психологічних наук, перший заступник директора Департаменту охорони державного кордону Адміністрації ДПС України (м. Київ)

Ставицький О. М., кандидат військових наук, доцент, докторант НА ДПС України ім. Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

ВИХОВУЮЧЕ НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У даній статті висвітлюються особливості професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у навчально-виховному процесі Національної академії Державної прикордонної служби України під час вивчення ними основних професійно орієнтованих дисциплін.

Ключові слова: виховуюче навчання, мотивація, професійне виховання.

В данной статье освещаются особенности профессионального воспитания будущих офицеров-пограничников в учебно-воспитательном процессе Национальной академии Государственной пограничной службы Украины во время изучения ими основных профессионально ориентированных дисциплин.

Ключевые слова: воспитывающее обучение, мотивация, профессиональное воспитание.

Актуальність. Навчання у будь-якому навчальному закладі завжди пов'язано з рішенням двох невід'ємних завдань: перше пов'язане з виховним впливом на тих хто навчається, друге з формуванням системи знань, умінь і навичок. Навчальний процес завжди створює виховний вплив, але складно вирішувати завдання з професійного виховання не надаючи вихованцям системи професійних знань. Прогресивні мислителі всіх часів і народів ніколи не протиставляли навчання і виховання, а завжди поєднували ці функції. На думку Платона «... найбільш важливим у навчанні ми визнаємо відповідне виховання».

Теорія виховуючого навчання у педагогіці розвивалася з кінця XVIII сторіччя й у різні періоди передова педагогічна думка підкреслювала важливість виховання у навчальному процесі. У цей період педагоги почали звертати увагу на те, що навчання містить значні виховні можливості за будь-яких обставин, підкреслювали думку про необхідність створення умов при яких виховна сила навчання діяла в належному для людини і суспільства напрямку. Так, К.Д. Ушинський у середині XIX століття писав: «Обучение само по себе, вне воспитания есть бессмыслица, ничего, кроме вреда не приносящая. Поэтому обучение должно служить духовному, нравственному развитию чувств и воли человека»[1, с. 75]. Типові риси та деякі особливості розвитку виховуючого навчання зосередилися в педагогічній спадщині О. В. Духновича, видатного українського педагога. Він один з перших в Україні заговорив про виховуюче навчання не тільки як про засіб виховання, а

й звернув увагу на необхідність реалізації виховних можливостей навчання. Про це свідчить аналіз його педагогічних творів і дослідження його педагогічної діяльності. М. Ричалка та Ф. Науменко у своїй вступній статті до II тому чотирьохтомника творів О. В. Духновича, оцінюючи його педагогічну спадщину, пишуть: «О. Духнович в своїй педагогічній концепції на чільне місце висуває принцип виховуючого навчання» [2]. О. В. Духнович вважав, що «до школи діти ходять не лише вчитися наукам, а ще щоб були вони людьми чесними. А це можливо, коли вчитель окрім викладання наук буде перш за все приділяти увагу формуванню моральних якостей у учнів» [2].

Значний внесок в розробку виховуючого навчання зробив М.І. Пирогов. Український вчений, педагог в статтях, циркулярних розпорядженнях («Школа і життя», «Про цілі літературних бесід в гімназіях», «Університетське питання», «Про недільні школи», «Про статут нової гімназії») досить ґрунтовно довів, що навчання має виховні можливості. М. І. Пирогов особливо підкреслював, що навчання в вищій школі не тільки реалізує навчальну і освітню функції, а й виховну[3].

У сучасних умовах, як відзначає С.Ю. Черноглазкін, навчальний процес, як сукупність безупинно змінюючи один одного активуючих завдань, являє собою ідеальне поле для втілення виховних принципів. Можливість вибору і пошуковий характер навчально-пізнавальної діяльності звичайно знаходяться у самих завданнях, а допомога викладача і спонукання учнів до рефлексії можуть бути забезпечені

безпосередньо в процесі навчання, де викладач надає підтримку учням, а самі вони беруть участь у публічних обговореннях результатів навчання або представляють самозвіти [4, с. 44].

Повною мірою ці загальні положення відносяться й до професійного виховання в процесі освоєння професії офіцера-прикордонника у Національній академії державної прикордонної служби України.

Аналіз останніх публікацій. Виховні можливості професійної підготовки розглядалися багатьма авторами. Наприклад, оцінка і формування професійної мотивації навчання майбутніх офіцерів-прикордонників розглянуті в дослідженнях А. І. Горбенко [5], Ю.А. Демянюка [6], А. А. Кучеренко [7], І. М. Почечаліна [8]. Значення стажування у підрозділах охорони державного кордону для професійного розвитку курсантів показала Н. М. Усачек [9].

Ціннісні орієнтації, особистісні і суб'єктні якості майбутніх офіцерів-прикордонників досліджені при вивченні тактико-спеціальних дисциплін, спеціальних дисциплін, іноземної мови, математичних дисциплін, фізичної підготовки.

Погоджуємося з думкою А. І. Горбенко, що процес формування у курсантів образу майбутньої професійної мотивації відбувається у процесі їх навчання. Суб'єктивний образ ситуації професійної діяльності, образ себе як професіонала в даній ситуації робить вирішальний вплив на здійснення діяльності. Суб'єктивний образ ситуації є регулятором професійної діяльності, і від його особливостей багато в чому залежить ефективність професійної діяльності в цілому [5, с. 75].

Аналіз сучасного стану формування професійної мотивації офіцерів органів охорони державного кордону під час практичної підготовки свідчить, що: у загальній системі підготовки така складова як практичні заняття не має конкретизованої, комплексної спрямованості на формування професійної компетентності і, відповідно, існує явний розрив між теорією та практикою; навчальний матеріал, що викладається, та зміст практичних завдань мають певний відрив від реалій організації оперативно-службової діяльності підрозділів охорони кордону; крім того існують проблеми в матеріально-технічному забезпеченні [5, с. 79].

Так, Т. В. Ваколюк [10], розглядаючи формування професійних якостей у курсантів-прикордонників на прикладі

навчання іноземній мові, показує, як цілеспрямована діяльність у цьому напрямку сприяє самопізнанню і самооцінці курсантів.

Мотив, на думку С. В. Сінкевича, являє собою складне поєднання рушійних сил поведінки людини, що виражається у вигляді потреб, інтересів, цілей, прагнень, ідеалів та ін., які безпосередньо детермінують людську діяльність, через яку переломлюються всі зовнішні впливи соціального й фізичного середовища, які являють собою своєрідне активно-дієве відображення дійсності. Мотивація – єдина система мотивів у складній структурі потреб, цілей, інтересів, мотивами діяльності можуть виступати реальні предмети, або ідеї, почуття й переживання, у чому втілюється потреба особистості [11]. Як наслідок, у студентів формується життєво часова перспектива, ідентифікація з успішною професійною моделлю фахівця, уявлення про себе у майбутньому в ролі відповідального виконавця професійної діяльності [12].

Як стверджує І. В. Нікітіна, під час навчання у ВНЗ неодноразово відбувається корекція професійної мотивації студентів. Для педагогічного управління цим процесом необхідно активізувати професійне самовизначення студентів. З метою управління та активізації професійного самовизначення студента викладач повинен організувати систему психолого-педагогічної підтримки цього процесу [14].

Метою статті є визначення змісту професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у навчально-виховному процесі Національної академії Державної прикордонної служби України під час вивчення основних професійно орієнтованих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Ю.А. Демянюк у своєму дослідженні [6] пропонує систему основних блоків навчальних дисциплін, що формують певні професійно-важливі якості, а саме військово-організаторські вміння майбутніх офіцерів-прикордонників за фахом «Охорона та захист державного кордону на прикладі навчальної дисципліни «Управління прикордонним підрозділом». У даному дослідженні наголошується, що важливою педагогічною умовою формування військово-організаторських умінь є оптимізація підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників у технологічному плані, зокрема її змісту, форм, методів і засобів. Змістовий компонент оптимізації передбачає відбір і побудову навчального матеріалу за

основними блоками навчальних дисциплін, що формують військово-організаторські вміння у курсантів у процесі навчальній діяльності, зокрема таких, як «Управління прикордонним підрозділом», «Управління повсякденною діяльністю прикордонного підрозділу», «Психологія», «Конфліктологія» [6, с. 56].

В. Г. Кельба показав, що педагогічне керівництво формуванням професійно важливих якостей курсантів доцільно здійснювати за такими взаємопов'язаними етапами:

визначення цілей і завдань керування процесом розвитку професійних якостей курсантів: нагромадження інформації про вихідний рівень інтересу курсантів до професії офіцера оперативно-розшукового підрозділу, мотиви її вибору, розробка програми дій щодо формування професійних якостей;

розробка технології розвитку професійних якостей: аналіз робочих планів і програм, визначення інтегративних курсів й змісту занять, а також тем для спільного комплексного вивчення на заняттях з оперативної психології та спеціальних дисциплін;

уточнення шляхів, методів, засобів і форм педагогічного керівництва формуванням професійних якостей: оцінка матеріально-технічної бази факультету, психолого-дидактичного комплексу, забезпечення взаємозв'язку з підрозділами та ін.;

реалізація наміченої програми дій щодо формування професійних якостей, її коректування, проведення контрольних зрізів;

аналіз результатів діяльності щодо формування професійних якостей курсантів, визначення рівня їх розвитку, стійкості, дієвості, внесення необхідних коректив [15, с.5].

Насичення навчальної інформації змістом, який розкриває різні професійні ситуації, сприяє підвищенню інтересу до професії у курсантів, формує професійно важливі якості. Однак технологія роботи викладача в більшості перерахованих досліджень не розглядалася. Крім того, предметом уваги викладачів тут виступають, як правило, професійно-важливі якості, яких недостатньо для професійного виховання.

У ході формуючого експерименту, методичні прийоми відпрацьовувалися на факультеті охорони та захисту державного кордону НАДПСУ в рамках вищевикладених концептуальних положень. При організації роботи з вивчення курсу «Охорона державного кордону

прикордонним підрозділом» в робочій навчальній програмі в кожній темі виділялися питання, важливі для самопізнання, самооцінки курсантів, збагачення їх знань і словникового запасу по даній проблемі. Навчальна дисципліна викладається на другому році навчання. Лекційні та семінарські заняття передбачають розгляд чотирьох основних тематичних блоків: робота начальника відділення інспекторів прикордонної служби з управління службою у складі зміни прикордонних нарядів; управління службою зміни прикордонних нарядів з охорони державного кордону в різних фізико-географічних умовах; управління службовою діяльністю відділення дільничних інспекторів прикордонної служби; управління прикордонним підрозділом по виконанню завдань з охорони державного кордону на ділянці відповідальності відділу прикордонної служби.

Але найбільші можливості для обговорення питань, пов'язаних з усвідомленням власних суб'єктивних якостей існують на практичних та семінарських заняттях. На практичному занятті по темі «Робота начальника відділення дільничних інспекторів з організації службової діяльності відділення з охорони державного кордону» викладач має можливість обговорити з курсантами, який вплив на психічні процеси мають цілі, мотиви і досвід людини, його установки, властивості нервової системи, від чого залежить увага, пам'ять, спостережливість фахівця, в яких видах діяльності офіцера-прикордонника необхідні ці якості, як їх можна розвивати.

Правильне розуміння міміки, жестів, пози співрозмовника, його інтонації - всі ці ознаки можуть дати важливу інформацію для фахівця і допомагають йому більш ефективно будувати своє спілкування в процесі вирішення професійних завдань.

Продовження формуючої роботи проводилося при вивченні курсу «Управління прикордонним підрозділом». Програма формуючого експерименту обговорювалася з досвідченими викладачами-методистами. Значні

можливості, з цієї точки зору, є при читанні лекцій за темами «Управління відділом прикордонної служби» (при розгляді питання про ціннісні орієнтації професіонала), «Охорона державного кордону прикордонним загоном», «Організація та проведення спеціальних заходів на ділянці відділу прикордонної

служби" (питання взаємодії в підрозділі), «Управління відділом прикордонної служби», «Забезпечення оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби», «Професійна підготовка прикордонних підрозділів».

Найбільші можливості в дисципліні «Управління прикордонним підрозділом» мають при організації практичного заняття по темі «Організація спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників» та «Організація служби зміни прикордонних нарядів». На цих заняттях проводився ряд діагностичних методик, обговорювалися їх результати, розглядалося поняття «Образ Я», «Образ професіонала», «Образ професії» та їх регулюючі функції. У зв'язку із завданнями професійного самовдосконалення обговорювалися кроки, дії, які необхідно зробити для свого професійного зростання. Аналізувалися труднощі, з якими стикаються курсанти в процесі навчання, їм пропонувалося самим знайти способи їх подолання. Особлива увага приділялася обговоренню ролі самооцінки у процесі професійного розвитку. На конкретних прикладах, тематичних роботах курсантів розглядалися судження тих, у кого оцінка завищена або занижена, а рівень намагань не підкріплений свідомим плануванням власних дій з професійного розвитку і самовдосконалення. Обговорювалися шляхи розвитку впевненості в собі для курсантів з низькою самооцінкою. Крім того, дана ситуація розглядалася у зв'язку з завданнями розвитку психолого-педагогічної грамотності майбутніх офіцерів-прикордонників як керівників підрозділів охорони державного кордону. Таким чином, в рамках робочої навчальної програми науково-педагогічний склад кафедри тактики прикордонної служби має широкі можливості для формування і розвитку таких важливих елементів самосвідомості, як самопізнання і самооцінка, а також для збагачення словникового і понятійного запасу курсантів в даній галузі знань.

При всій важливості психолого-педагогічних знань і вмінь, курс психології та педагогіки недостатній для того, щоб в належній мірі впливати на розвиток курсантів, як суб'єктів майбутньої професійної діяльності. У той же час, якщо така робота активніше буде проводитися в системі професійного виховання, то ефективність роботи буде значно вища. Координація діяльності викладачів можлива при поступовому впровадженні ключових професійних компетенцій. Даний напрямок

роботи ще вимагає свого методичного обґрунтування.

Модель офіцера-прикордонника, побудована на виділенні ключових компетенцій. Розробка даної моделі дозволила розширити і структурувати уявлення викладачів і командирів про вимоги професії офіцера-прикордонника до особистості випускника прикордонного вузу. Компетентнісний підхід показує свою продуктивність, однак для його реалізації потрібно значна дослідницька робота. На основі використання навчальних модулів компетентнісний підхід частково був реалізований на факультеті охорони та захисту державного кордону НАДПСУ.

З цієї точки зору нами розглянуті вимоги до основних напрямів роботи з персоналом факультету охорони та захисту державного кордону: розвиток професійної та суспільної самосвідомості майбутніх офіцерів-прикордонників; виховання інтересу до професії і поваги до її представників; формування дисциплінованості та відповідального ставлення до справи; розвиток організаторських і лідерських якостей курсантів; надання допомоги в самопізнанні і рішенні проблем соціально-професійного розвитку; підвищення культурного рівня курсантів.

Ці напрямки роботи відображають найважливіші задачі виховання курсантів і дозволяють сформувати професійно важливі якості майбутніх офіцерів-прикордонників при дотриманні таких умов: облік діагностичних даних про індивідуальні особливості курсантів, їх запити і проблеми соціально-професійного розвитку; поєднання персоналу факультету ідеєю якості професійної освіти та виховання дисципліни й відповідальності як найважливіших якостей фахівця.

У практиці роботи з персоналом розглянуті напрямки виховання є взаємозалежними і взаємопроникними, багатофункціональними за своїми завданнями. У зв'язку з цим важлива єдність вимог усіх суб'єктів виховання, розвиток прагнення курсантів до самовиховання і самовдосконалення.

Висновки й напрямок подальшого дослідження. Аналіз можливостей професійного виховання у навчальному процесі НАДПСУ дозволяє стверджувати, що пошук шляхів його удосконалювання ведеться по різних напрямках, але потрібно подальше методичне забезпечення цього

процесу, накопичення єдиного банку даних, насамперед у сфері розробки виховних технологій і методів виховуючого навчання в

рамках єдиної методології та системи професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Література

1. Ушинский, К. Д. Избранные педагогические сочинения [Текст] : в 2-х т. Т. 2. Вопросы обучения / К. Д. Ушинский ; ред. В. Я. Струминский. – М. : Учпедгиз, 1954. – 734 с.
2. Духнович, О. В. Твори в 4-х т. / Гол.ред.М.Ричалка. – Т.2. – Братислава: Словацькепед. вид., – 1962. – 733 с.
3. Головка, М. М. Цілеспрямоване запровадження ідеї виховуючого навчання в практику шкіл в педагогічній спадщині О.В. Духновича, М.І. Пирогова/ М.М. Головка // V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція– Рівне, -2009. - 274 с.
4. Черноглазкин, С. Ю. Воспитательные аспекты политехнического образования / С. Ю. Черноглазкин // Педагогика, 2000, – № 9. – С. 43–46.
5. Горбенко, А. І. Напрями розвитку професійної мотивації офіцерів органів охорони державного кордону до оперативно-службової діяльності у процесі післядипломної підготовки / А. І. Горбенко // : зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Серія : Педагогіка. — Запоріжжя, 2012. Вип. . — С. 35-41.
6. Дем'янюк, Ю. А. Обґрунтування моделі формування військово-організаторських умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах вищого військового навчального закладу / Ю. А. Дем'янюк // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : „Педагогічні науки» : Вип. 149 / гол. ред. Кузьмінський А. І. – Черкаси : Черкас. нац. ун-т, 2009. – С. 88–91.
7. Кучеренко, А. А. Педагогічні основи вдосконалення професійної підготовки прикордонників в умовах службової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. А. Кучеренко. – Хмельницький, 2005. – 250 с.
8. Почкалін, І.М. Формування професійної культури офіцерів-прикордонників в умовах службової діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ігор Миколайович Почкалін. – Хмельницький, 2011. – 213 с.
9. Усачек, Н.М. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі стажування в органах державної прикордонної служби України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / Н.М. Усачек. – Хмельницький, 2011. – 200 с.
10. Ваколюк Т.В. Педагогічні умови інтенсивного навчання іноземної мови курсантів-прикордонників (на матеріалі англійської мови) [Текст] : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ваколюк Тетяна Володимирівна ; Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. - Хмельницький, 2003. - 18 с.
11. Сінкевич, С. В. Формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових закладів освіти до вивчення іноземної мови: Дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02. – Хмельницький, 2002. – 186 с.
12. Єрохін, С. А. Концепція професійної мотивації студентів як фактору конкурентності на ринку праці / С. А. Єрохін, Ю. В. Нікітін, І. В. Нікітіна // Науковий юридичний журнал № 1(1). – Частина II. – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2011. – С. 20-27.
13. Хекхаузен, Х. Психология мотивации достижений / Х.Хекхаузен.– СПб. : Речь, 2001. – 240 с.
14. Нікітіна, І. В. Суб'єктне самовизначення молодшої людини в період повноліття/І. В. Нікітіна. – К. : КНТ, 2008.– 192 с.
15. Кельбяр, В. Г. Виховання професійних якостей у майбутніх офіцерів оперативно-розшукових органів Прикордонних військ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 20.02.02 «Військова педагогіка та психологія». – Хмельницький, 2002. – 18 с.

Ishchenko D. V., doctor of pedagogical sciences, professor

Nazarenko V. A., candidate of psychological sciences

Stavytskyy O. M., candidate of military sciences, doctoral

BRINGING UP LEARNING AS PART OF PROFESSIONAL EDUCATION FUTURE OFFICERS AND BORDER GUARDS

This paper presents the features of professional education of future border guards-officers, in the educational process of the National Academy of the State Border Service of Ukraine, during the study of the basic career-oriented disciplines.

From this point of view the requirements highlighted the main areas work with personnel Faculty of protection and enforcement the state border: the development of professional and public awareness of the future border guards-officers, raising interest in the profession and respect for its members, the formation of self-discipline and a responsible attitude to the case, the development of organizational and leadership cadets, assistance in self-knowledge and solving problems of social and professional development, raising the cultural level of cadets.

In practice, work with staff reviewing the education are interdependent and interpenetrating, multifunctional in its goals. In this regard, it is important to the unity of all the requirements of the subjects of education, the development aspirations of cadets for self and self-improvement.

Keywords: educating training, motivation, professional education.